

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

Pr. Dr. Ciprian CATANĂ*

Rezumat:

Deși separate de factori externi, cele trei provincii românești s-au găsit mereu în legături politico-militare, confesionale, economice și culturale. Îndeosebi aceste legături dintre Țara Românească și Transilvania au fost menținute și chiar amplificate în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. Relațiile economice dintre cele două țări au fost facilitate de proprietățile pe care domnitorul le avea în Brașov sau regiunea Făgărașului, dar și de legăturile pe care Brâncoveanu le realizase cu negustorii transilvăneni care aduceau sau preluau mărfuri din provincia de la sud de Carpați.

Deoarece în acea perioadă de început al secolului al XVII-lea se intensificase acțiunea de atragere la catolicism a românilor transilvăneni, domnitorul muntean a considerat că este de datoria sa să vină în sprijinul fraților ardeleni greu încercați. În urma actului unionist din 1698, dar și a dispariției Mitropoliei Ortodoxe de la Alba-Iulia din 1701, Brâncoveanu nu a cedat, ci a căutat să refacă acea unitate de cult dintre românii separați de Carpați prin ridicarea unor locașuri de cult (Făgăraș), prin refacerea altora (Poiana Mărului sau Ocna Sibiului), prin hirotonia unor mitropoliți, prin întărirea unor daniilor din trecut sau prin tipărirea unor cărți de cult (*Bucoavna* și *Evangelia ca învățătură*). Daniile, ctitoriile, cărțile tipărite și donate bisericilor din Ardeal au reprezentat manifestări ale preocupării permanente a domnului Constantin Brâncoveanu de a sprijini ortodoxia din interiorul arcului carpatic care se găsea într-o situație grea, oprimată, pe de o parte, de Imperiul Habsburgic, iar pe de altă parte, suferind atacul agresiv al prozelitismului calvin și, mai ales, catolic.

* Pr. Dr. Ciprian Catană, membru asociat al Centrului de Cercetare Teologică al Universității *Lucian Blaga* din Sibiu.

Pr. Dr. Ciprian Catană

Complexele raporturi cu românii transilvăneni, întreținute în plan teritorial, demografic, economic, cultural și confesional asigură domnului muntean un loc distinct în memoria colectivă românească din provincia intracarpatică.

Cuvinte-cheie:

relații, Brâncoveanu, Făgăraș, ctitorii, dani, Transilvania

Ca toți predecesorii săi în scaunul de domnie, Constantin Brâncoveanu a simțit nevoia de a păstra strânse relații cu românii de peste munți, încercând mereu să-i sprijine și să-i țină aproape prin credință și limbă de frații lor din Țara Românească și Moldova. Separate de factori externi, cele trei provincii românești s-au găsit mereu în legături politico-militare, confesionale, economice sau culturale. Fie că a fost vorba de oameni, de cărți, de idei, de mărfuri, toate au circulat în acest spațiu românesc despărțit de Carpați. Domnii munteni aveau, de la Mihai Viteazul încoace, nu numai conștiința existenței poporului român în toate cele trei părți de pe versanții Carpaților, constituite în tot atâtea state politice, ci și exemplul unirii din anul 1600, prin care se arătase forța pe care o pot avea românii dacă sunt uniți sub același sceptru politic. Constantin Brâncoveanu a vizat reconstituirea unității românești, dar fiind imposibil de realizat în acea epocă pe plan politico-militar, aspirația de unitate românească avea să ia alte forme, care mai fuseseră practicate, de la Mircea cel Bătrân la Mihai Viteazul și de la Radu cel Mare la Matei Basarab. Aceste forme de solidaritate românească, inițiate adesea și dinspre răsăritul Carpaților, îi vizau, în mod special, pe frații români din Transilvania, amenințați cu înstrăinarea în multe momente ale existenței lor, în lipsa unei structuri statale proprii.

Sub Constantin Brâncoveanu, timp de 26 de ani, sunt reactivate unele căi de obłuduire asupra românilor din Transilvania, anume stăpânirea directă a unor terenuri și a altor bunuri la nord de Carpați (aspectul teritorial), recunoașterea dreptului la pășunat în Țara Românească al turmelor românilor transilvăneni, primirea în țară a celor amenințați de stăpânirea străină (aspectul demografic), încurajarea negoțului (aspectul economic), atragerea cărturarilor transilvăneni în slujba domniei, răspândirea tipăriturilor, daniile făcute în acest sens, trimiterea unor meșteri tipografi (aspectul cultural), ctitorirea unor locașuri de cult, hirotonirea la București, Târgoviște, Râmnic sau Buzău a preoților sau ierarhilor ardeleni, apărarea statutului ortodoxiei amenințate de catolicism (aspectul confesional)¹. O formă aparte a interesului domnului muntean față de Transilvania a fost și implicarea sa în sprijinirea răscoalei antihabsburgice a curuților conduși de Francisc Rakoczi II,

¹ Ioan Aurel Pop, „Domnia lui Constantin Brâncoveanu și românii din Transilvania – realitate istorică și reflectare în istoriografia românească transilvăneană din secolul XVIII”, în *Constantin Brâncoveanu*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1989, p. 60.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

răscoală la care au participat și mulți români încadrați în detașamente conduse de căpetenii de-ale lor în Bihor, Baia Mare, Odorhei sau Țara Bârsei.

Transilvania s-a aflat mereu în fața tendințelor expansioniste ale Imperiului Habsburgic, tendințe care au dus la încheierea unui tratat de alianță între Șerban Cantacuzino și principele Mihail Apafi, prin care se realizase confederarea Munteniei și Transilvaniei. Acest tratat era unul defensiv urmărind apărarea intereselor împotriva otomanilor (Muntenia), respectiv habsburgilor (Transilvania)².

Habsburgii urmăreau să extragă Transilvania din această alianță prin înaintarea cu trupe în interiorul Carpaților și prin obligarea principelui în dese rânduri de a semna diverse tratate care-i limitau autonomia. Constantin Brâncoveanu va acționa, la urcarea pe tron, împotriva acestor tendințe, spre folosul tuturor românilor, chiar dacă existau semne ale Curtii din Viena de a cuceri și Țara Românească.

Chiar dacă domnul muntean l-a sfătuit pe împăratul habsburgic să nu intre cu trupe în Țara Românească, acest lucru s-a întâmplat la sfârșitul anului 1689, când pe la Cerneți și Bran austrieccii au pătruns în teritoriile de dincoace de Carpați declanșând odată cu îngrijorarea și reacția de apărare. După demersuri abile ale domnului muntean, armata austriacă s-a retras. În primăvara anului 1690, când murea principele Transilvaniei, Mihail Apafi, Constantin Brâncoveanu l-a sprijinit pe Imre Thokoly, pentru a ocupa tronul principatului și reduce, într-un fel, presiunea austriacă asupra celor două țări românești³. Pentru aceasta domnul muntean intervine în Transilvania și, în alianță cu otomanii, înfrângea la Zărnești, în 21 august 1690, armatele imperiale, însuși generalul comandant Heissler fiind luat prizonier și dus în fața voievodului. Acesta a coborât dealul de unde împreună cu Kuciuk Gazi Ghirai urmărise bătălia, pentru a-l întâlni pe generalul austriac, cu care a dat mâna și a stat de vorbă prietenește. Dar a întâmpinat aceeași aroganță căci generalul „nu ca un prins și un robit răspundea, ci și atunci hirea lui cea înaltă vrea să-și arate”⁴. O dată cu Heissler au fost capturați și alți 19 comandanți imperiali, iar 22 de steaguri imperiale, între care șapte steaguri trimise de Papa și 15 steaguri cu cruci au fost trimise marelui vizir⁵. Biruința de la Zărnești nu a reprezentat decât o etapă pe drumul pe care pornise domnul muntean, acela al restaurării principatului autonom al Transilvaniei, dar a constituit, în același timp, un moment de răscruce în relațiile cu imperialii.

² V. Zaborovschi, *Politica externă a celor trei Principate, Țara Românească, Transilvania și Moldova, de la asediul Vienei(1683) până la moartea lui Șerban Cantacuzino, și suirea pe tron a lui Constantin Brâncoveanu (1688)*, București, 1925, p. 29.

³ Ion Pătroi, *Constantin Basarab Brâncoveanu*, Editura Universitaria, Craiova, 2004, p. 216.

⁴ Radu Logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, p. 79.

⁵ Constantin Rezachevici, *Constantin Brâncoveanu – Zărnești 1690*, Editura Militară, București, 1989, p. 207.

Pr. Dr. Ciprian Catană

Dar noul principe instalat de Brâncoveanu în Transilvania nu s-a putut menține, fapt ce l-a determinat pe domnitor să reia tratativele cu împăratul Leopold I pentru a avea o alternativă la presiunea otomană. Acțiunea domnului muntean din anii 1690-1692 crea un echilibru între habsburgi și otomani care, prin acțiunile lor militare din Transilvania și Muntenia, încercau să le lichideze autonomia. Pentru a menține acest echilibru politico-diplomatic dintre Imperiul Habsburgic și cel Otoman, Brâncoveanu va mai avea diverse acțiuni și dialoguri și în anii următori. Pacea de la Karlowitz, din ianuarie 1699, consemna situația de pe câmpul de luptă, Transilvania fiind scoasă din sfera politicii otomane, iar Muntenia și Moldova din raza intereselor marilor puteri europene⁶.

Relațiile economice cu Transilvania

În asemenea context, Constantin Brâncoveanu folosește și alte căi de legătură cu Principatul transilvănean, de natură economico-comercială. Aceste relații reprezentau pentru el un subpunct al politicii sale naționale. Legăturile comerciale dintre cele două țări au fost multiple și variate, date fiind și interesele propriu-zis comerciale ale domnitorului, care avea proprietăți atât în Brașov, dar mai ales în regiunea Făgărașului, unele moștenite de la părinții săi. Dacă în timpul domniei lui Șerban Vodă Cantacuzino, aceste relații dintre Țara Românească și Transilvania, au fost restrânse de reglementările Curții din Viena, sau în orice caz se cunosc prea puțin dată fiind corespondența redusă dintre Șerban Vodă și principele Apafi, în timpul domniei lui Brâncoveanu aceste relații s-au extins vizibil mai ales cu Brașovul care prin poziționarea sa geografică, se afla la confluența celor trei țări române.

Pentru a ajunge în Țara Românească, negustorii transilvăneni aveau de străbătut cale lungă, prin văile Carpaților, sălbatică și puțin umblată. Din cele mai vechi timpuri, cel mai umblat dintre aceste drumuri, rămăsese tot cel de la Bran, Rucăr și Dragoslavele. Altele mai înguste nu primeau decât caravanele de cai cu samare, ca cel de pe Valea Prahovei, unde se ridicase Mănăstirea Sinaia, ctitoria marelui spătar Mihai Cantacuzino, sau cel de pe Valea Jiului, pe unde umblaseră cu secole înainte armatele voievozilor Litovoi și Bărbat când înfruntaseră oștile maghiare pentru a-și recâștiga libertatea strămoșească. În ceea ce privește un al treilea drum, cel de pe Valea Teleajenului, pe unde trecuseră cândva dincolo de munți trupele lui Mihai Viteazul ca să unească într-un singur stat tot poporul român, acesta mergea mai mult prin locuri pustii, periculoase pentru negustorii cu diverse mărfuri⁷.

Pe negustorii de peste munți Constantin Brâncoveanu îi cunoscuse înainte de a ajunge la domnie, de pe vremea când îndeplinea diverse funcții la curtea unchiu-

⁶ Ion Pătroi, *op. cit.*, p. 216.

⁷ Constantin Șerban, *Constantin Brâncoveanu*, Editura Tineretului, București, p. 102.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

lui său. De la ei aflase cum dincolo de munți trăiește și muncește în localități bine întreținute un popor românesc la fel de numeros ca cel din Țara Românească și că singurul lor necaz este că nu se bucură de aceleași drepturi ca și celelalte neamuri conlocuitoare: unguri, sași, secui, privilegiate de diplome regale din timpuri străvechi.

Prin intermediul acelorași negustori brașoveni, domnitorul muntean a reușit ani de-a rândul să-și vândă în Transilvania miile de ocale de vin produse în fiecare an pe podgoriile de la Obilești, Potlogi sau Mogoșoaia, vameșii primind sarcina de a nu-i încărca pe acești negustori cu taxe prea mari⁸. De asemenea, au fost vândute în Țara Făgărașului turme întregi de vite și porci.

Unul dintre articolele de export de mare căutare pe care Țara Românească l-a avut disponibil încă din secolul XIV a fost grâul. Și în timpul lui Constantin Brâncoveanu acest articol se afla în târgurile transilvănene. Cererile mari de grâu pe piața brașoveană au determinat, uneori, pe voievod să oprească temporar exportul lui. La 10 iunie 1698, el scria conducătorilor cetății Brașov că se va întârzia exportul a „2000 găleate de grâu pe seama cetății dumneavoastră cu o lună; de acum până la vremea pâinii și de vom vedea că miluiește Dumnezeu de a se face pâine multă și nu iaste scădere, ca să fie vreo lipsă țării de pâine, atunci și grâul se va slobozi, și, cine cât va vrea să treacă, va fi slobod”.⁹ Alte cereale care se mai exportau erau orzul și meiul. Exportul și importul de animale având o mare dezvoltare se plănuia chiar înființarea unei societăți comerciale în acest scop, în luna mai a anului 1695¹⁰.

Printre articolele care erau importante din Transilvania, un loc însemnat avea postavul brașovean din care erau lucrate, în mod deosebit, uniforme de ostașilor. În februarie 1705, domnitorul cumpăra de la Brașov 130 de bucăți de postav verde, 20 de bucăți de postav roșu și 120 de bucăți de postav albastru. Iar în 1708, trimite la Brașov pe omul de afaceri Manu Apostol spre a cumpăra postav pentru oamenii de la curte¹¹. Foarte multe clopote pentru numeroasele ctitorii au fost comandate la Sibiu sau Brașov, atunci când nu erau comandate la Viena. La Brașov, meșterul preferat pentru clopote era un anume Henric Lambru. Iar în 1712 voievodul dăruia Mănăstirii Gura Motrului un clopot turnat la Sibiu de Moritz Lang.

Din Transilvania ajungeau la curțile domnești și boierești obiecte de preț lucrate în aur și argint, încrustate cu rubine, safire sau perle de către meșteri din aceleași mari orașe transilvănene. În primul an de domnie, Constantin Brâncoveanu coman-

⁸ Ion D. Pârvănescu, *Martiri ai neamului. Constantin Brâncoveanu și fiii săi*, Editura Pârvănescu, Drobeta Turnu Severin, 2008, p. 154.

⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 43, apud Ștefan Ionescu, *Epoca brâncovenească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 58.

¹⁰ Ștefan Meteș, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul până în veacul al XVII-lea*, Sighișoara, 1921, p. 184.

¹¹ Ștefan Ionescu, *op. cit.*, p. 58.

Pr. Dr. Ciprian Catană

dase la meșterul Irimia, pecetarul din Brașov un sigiliu lucrat în piatră ca și cel de pe inelul său de aur. Mai târziu, vesela sa din aur și argint (pocale, tăvi, pahare, farfurii), precum și diverse obiecte de cult (cădelnițe, ripide, potire) erau lucrate de meșteri renumiți ca Gheorghe II May, George Heltner sau Johanes Henning¹².

Vastele legături comerciale cu Brașovul erau mijlocite de românii brașoveni și, îndeosebi, de cei din Șchei. Ei erau chiar proprietari de vii pe dealul Piteștilor. Ei treceau foarte ușor în Țara Românească beneficiind de multe înlesniri din partea domnitorului muntean. Dintre familiile boierești, cele mai strânse legături, din vechime, cu Brașovul le-au avut Cantacuzinii. Constantin Brâncoveanu avea să le adâncească și mai mult. Pe lângă toate aceste acțiuni comerciale, putem aminti și de comerțul de tranzit care se făcea pe la Bran sau la Turnu Roșu, între Europa Centrală și cea de Est, prin Transilvania. Astfel, pe calea comerțului, Țara Românească a avut o fereastră deschisă mereu spre Europa, și, în același timp, românii de pe cele două versante ale Carpaților se aflau într-o permanentă legătură.

Legăturile Țării Românești nu se reduceau doar la Brașov și Sibiu, ci includeau și alte orașe, precum Mediaș, Sighișoara, Hațeg, Miercurea-Ciuc, Făgăraș, Cluj sau Orăștie. Caracterul complementar al economiei țărilor de pe cele două versante ale Carpaților a contribuit și el la păstrarea unor relații cât mai strânse între munteni și transilvăneni.

Dar nu numai treburile pe care le avea cu negustorii și meșterii iscușiți din Brașov îl legau pe Constantin Brâncoveanu de aceste locuri de peste munți. De la înaintașii săi, el stăpâna aici o moșie întinsă, cu livezi și heleștee, producătoare de venituri importante. Este vorba de moșia de la Sâmbăta de Sus din Țara Făgărașului care a fost obținută de bunicul său, Preda Brâncoveanu, de la principele Gheorghe Rakoczi II, printr-un zălog de 1800 de galbeni. Acesteia, domnitorul i-a mai adăugat satele Berivooi Mari, Viștea, Drăgușul, cumpărate de la guvernatorul Transilvaniei, Gheorghe Banffy, și moșia Poiana Mărului, cumpărată în 1707 de la doi nobili maghiari¹³.

Unii nobili maghiari, refugiați în Țara Românească datorită răscoalei curuților și ajutați cu bani de domnitorul muntean, i-au oferit acestuia în schimb patru sate în comitatul Hunedoara. Dintre acestea se cunoaște doar Trestia, cu minele de aur de lângă Băița¹⁴. Tot în zona Hunedoarei domnul a mai stăpânit satul Tămășasa, iar spre finalul domniei a cumpărat satul Rucărul din părțile Făgărașului¹⁵.

¹² T. Voinescu, „Din legăturile artistice ale Țării Românești cu Transilvania”, în *Studii și cercetări de istoria artei*, nr. 1-2/1956, p. 90, apud Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 103.

¹³ Ioan Lupaș, *Documente istorice privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia (1654-1832)*, Cluj-Napoca, 1933, p. 32. Aceeași informație o găsim și la Șt. Meteș, *Moșiile domnilor și boierilor din țările române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, p. 76.

¹⁴ Constantin C. Giurescu, N. Dobrescu, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, București, 1907, p. 354, doc. 501.

¹⁵ Șt. Meteș, *Moșiile...*, p. 87.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

Voievodul a mai deținut vreo trei rânduri de case în Brașov, dar și alte gospodării în Țara Făgărașului. Prin diverși oameni ai săi – postelnicul Pană, ceaușul David Corbea sau Teodor Corbea –, el a cumpărat case cu grădini, stupării în Șcheii Brașovului. Obținerea unor astfel de proprietăți în regiunile intracarpatică era justificată în acele vremuri de restriște când armatele austriece și otomane se confruntau în apropierea Belgradului, pe malul Dunării și când o stăpânire otomană nu mai era posibilă la nord de Carpați. Asemenea domnitorului, aveau să cumpere proprietăți în aceste zone, rudele sale apropiate, Cantacuzinii. Unchii săi, Constantin stolnicul și Mihai spătarul, avuseseră grijă să cumpere satul Recea, iar defunctul său unchi, Șerban, deținea în părțile Făgărașului satul Copăcel, vărul său Ștefan Cantacuzino, moșiile de la Porumbacu de Sus și Porumbacu de Jos, iar ceilalți veri – Gheorghe Cantacuzino, Șerban Cantacuzino – case în Brașov.¹⁶

Din anul morții domnitorului, 1714, s-a păstrat un inventar al bunurilor brâncovenești aflate în partea de sud a Transilvaniei, în Țara Făgărașului: „pământ arător pentru 620 de cîble de cereale în satele Sâmbăta de Sus și de Jos, Berivoii Mari și Mici, Bleșor, Sinsoara; fânețe pentru 169 de care la Sâmbăta de Sus și de Jos, Șomartin; o pădure de fag la Berivoi și una de stejar la Șomartin; 127 de iobagi – capi de familie, plus 6 văduve cu case și 26 de iobagi fugiți în satele Sâmbăta de Sus și de Jos, Rodbav, Berivoii Mari și Mici, Bleșor, Sinoara; aproape 1500 de capete de animale; 170 de florini maghiari plus 1409 florini ce trebuiau încasați de la supuși”¹⁷. Casele sunt enumerate cu numărul de camere, cu bucătării, pivnițe, hambare, grădini, livezi sau grajduri.

Toate demonstrează o anumită prosperitate a bunurilor și veniturilor unui domn interesat de teritoriul dintre Carpați. Prosperitatea aceasta era relativă la 1714, deoarece spre finalul domniei, grijile, intrigile rivalilor și nesiguranța l-au făcut pe domnitor să-și îndrepte atenția și spre alte scopuri. Și spre sfârșitul vieții și-a manifestat interesul de a cumpăra unele moșii în zona Făgărașului. Dar, de prin 1713, i-au fost puse condiții lui Constantin Brâncoveanu la cumpărarea de proprietăți în Transilvania, semn al îngrijorării autorităților în legătură cu aceste stăpâniri românești la nord de Carpați. Permișiunea de a cumpăra numai moșii ale fiseului, cu aprobarea guvernului și cu încuviințarea împăratului, marchează îngrădiri evidente în fața celui care, aidoma înaintașilor săi (din veacurile XIII-XIV începând), voia să stăpânească efectiv părți mari din Transilvania.

¹⁶ *Ibidem*, p. 88.

¹⁷ M. Sofronie, „Aspecte privind relațiile dintre Țara Românească și Transilvania în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu”, în *Studii și comunicări*, 1969, p. 372, apud Ion Aurel Pop, art. cit., p. 61.

Constantin Brâncoveanu și sprijinul acordat românilor transilvăneni în lupta împotriva uniației

Situația românilor transilvăneni aflați mereu sub atenta supraveghere habsburgică a fost mereu o prioritate a politicii brâncovenești, domnitorul muntean încercând prin toate metodele să vină în sprijinul fraților ardeleni pentru apărarea unității statale și de cult. Această situație a fost dramatică încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Dacă în dieta din 1291 românii erau reprezentați prin nobilii lor, aceeași stare menținându-se și în Dieta din 6 mai 1355, după această dată soarta lor s-a schimbat în rău datorită politicii dure a regilor angevini care au încercat o creștere a autorității lor, în primul rând prin opera de catolicizare. Până în anul 1526, adică până la despărțirea Transilvaniei de Ungaria, în urma bătăliei de la Mohacs, românii au îndurat tot felul de restricții și umilințe din partea regilor maghiari aserviți papei și Bisericii Romano-Catolice. Înnobilarea, dar și privilegiile feudale erau condiționate de apartenența la catolicism. Cum românii n-au ezitat în a-și păstra credința moșilor și a strămoșilor lor, situația lor socială rămânea aceeași, de iobagi. Din cauza persecuțiilor religioase românii de peste munți au strâns tot mai mult rândurile, astfel că biserica ortodoxă de aici a devenit un factor activ în apărarea naționalității lor, lucru remarcat și de Constantin Brâncoveanu.

Prin propaganda lor, iezuiții căutau să atragă pe români la biserica romano-catolică și pentru a-și atinge scopul îi terorizau cu diverse amenințări și umilințe. Chiar și ungurii calvini vedeau în habsburgii puterea care-i poate distruge. De aceea ei s-au gândit la un moment dat, în 1694, să-l aleagă principe al Ardealului pe Constantin Brâncoveanu, date fiind bunele lui relații cu împăratul de la Viena. Un contemporan, Nicola de Porta, secretar al domnului muntean, afirma într-o scrisoare că ungurii considerau că prin alegerea acestuia ca principe, își vor putea apăra mult mai bine libertățile și drepturile de care beneficiau. Ei îl considerau „un om de primul plan, prinț încoronat, cu un renume de mare om politic; prin el ar avea asigurate, totodată independența și ordinea”¹⁸.

Încă dinainte de anexarea Transilvaniei la Imperiul Habsburgic ca urmare a tratatului de pace de la Karlovitz (1699), cabinetul de la Viena a dus o susținută politică de catolicizare a românilor de peste munți, politică sprijinită puternic de împăratul Leopold, educat de iezuiți în spirit catolic și un apărător fervent al papalității. Având în vedere că românii ortodocși constituiau populația majoritară a Transilvaniei, el a primit cu bucurie propunerea iezuiților de a intensifica propaganda ce avea ca scop trecerea românilor la catolicism, atrași de obținerea unor drepturi politice. Voievodul muntean, îngrijorat de această acțiune care echivala cu o deznaționalizare a fraților ardeleni, a dat imediat curs cererii românilor din

¹⁸ C.Giurescu și N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 73-75, doc. 111.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

Făgăraș de a li se înălța acolo o biserică, chiar înainte de a se deschide fățiș lupta iezuiților pentru catolicizarea românilor. În 1697, Constantin Brâncoveanu avea să demareze acțiunea de construcție a acestei biserici, cu propria cheltuială spre bucuria fraților ardeleni. Domnitorul avea să intervină la Curtea din Viena pentru obținerea autorizației de construcție. La 10 octombrie primea aprobarea, dar în același timp, avea impuse două condiții: biserica ce avea să se zidească să nu jignească în drepturile sale jurisdicția bisericii reformate din Făgăraș pe care o exercitau calvinii asupra preoților ortodocși din Transilvania și clădirea bisericii să nu aibă ziduri prea groase și prea înalte „din respect pentru cetate, al cărei turn se cuvine să stăpânească împrejurimea”¹⁹. Biserica ridicată pentru negustorii și meșteșugarii români din Făgăraș avea să fie finalizată în luna septembrie a anului 1698, pe seama ei domnitorul muntean făcând numeroase danii, care s-au pierdut în momentul în care biserica a fost trecută la catolicism, după unire.

Cardinalul Kolonicz, primatul Austriei, a sprijinit acțiunea de catolicizare a românilor, susținând că deosebiriile dintre catolicism și ortodoxie se reduc la una singură: recunoașterea primatului papal. Iar în acțiunea lui a fost ajutat chiar de mitropolitul ortodox, Teofil. Ademenit cu privilegiul pentru preoți, autoritățile austriece l-au convins pe acesta să ceară chiar el trecerea bisericii strămoșești ortodoxe din Transilvania la catolicism, cu toate că fusese amenințat de Constantin Brâncoveanu că va fi depus dacă nu se va opri cu propaganda catolică.

După moartea lui Teofil, printre candidații la scaunul vlădicesc a apărut tânărul ieromonah Atanasie Anghel, fiul unui preot din Bobâlna (Hunedoara) sau Ciugud (Alba). El a izbutit să câștige prin anumite sume de bani bunăvoința guvernatorului Transilvaniei și a altor dregători, iar în septembrie 1697 pleca în Țara Românească pentru a primi, după vechiul obicei, darul arhieriei²⁰. Se pare că la București se cunoșteau intențiile catolicilor de a atrage pe ardeleni și că noul candidat nu prezenta prea multă încredere. De aceea a fost reținut aici aproximativ șapte luni pentru a i se fixa mai bine doctrina ortodoxă. A fost hirotonit arhieru la 22 ianuarie 1698 și pus să semneze un îndreptar liturgic, dogmatic și canonic, în 22 de puncte, alcătuit de patriarhul Dositei al Ierusalimului care se afla atunci în Țara Românească. Ca și predecesorii săi în scaunul vlădicesc, noul mitropolit a primit din partea domnului muntean mai multe daruri, veșminte și cărți, iar la 25 mai 1698 îi înnoia ajutorul anual de 6000 de galbeni pentru mitropolie, ca în „totul să urmeze și să se plece învățăturilor celor bune ale prea sfântului Kir Teodosie

¹⁹ Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, Sibiu, 1920, p. 97.

²⁰ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. II*, EIBMBOR, București, 1994, p. 292.

Pr. Dr. Ciprian Catană

și câte tocmeli ce are scaunul Ungro-Vlahiei să le păzească neschimbate în toată eparhia sa”²¹. Revenit la Alba Iulia, Atanasie avea să fie asaltat de iezuiți.

Împăratul Leopold I a semnat la 14 aprilie o rezoluție conform căreia li se oferea românilor posibilitatea de a se uni cu oricare din cele patru religii recepte sau de a rămâne în vechea lor credință. Preoții care acceptau să se unească cu vreuna din aceste religii recepte urmau să se bucure de privilegiile clerului confesiunii respective, subliniindu-se, în mod special, că cei care se vor uni cu Biserica Romei, recunoscând primatul papal se vor bucura de privilegiile preoților catolici. Acestei rezoluții i-a urmat un manifest al cardinalului Leopold Kolonics, la 2 iunie 1698, către preoții ardeleni, prin care se preciza că aveau să se bucure de privilegiile clerului catolic numai aceia care vor mărturisi tot ceea ce învață biserica romano-catolică și în mod special cele patru puncte florentine.

Supus multor presiuni, mitropolitul Atanasie a convocat la 7 iulie 1698 un sinod la Alba Iulia la care au luat parte numai unii preoți români. A fost redactat un act în limba română care prevedea că „din buna voie a noastră ne unim cu biserica Romei cea catolicească și ne mărturisim a fi mădularele acestei biserici sfinte catolicească a Romei, prin această carte de mărturisire a noastră”²². Însă textul românesc al acestui act nu corespunde cu cel latin, redactat de iezuitul Ladislau Barany. Prin el s-a urmărit să se arate că unirea a fost un act spontan și liber al clerului ortodox. În realitate era impusă această unire prin teroare și promisiuni materiale. Cercetările ulterioare au dovedit falsul istoric al iezuiților, demonstrând astfel că masele populare românești nu au urmat acelei părți a clerului care, din motive materiale, s-a unit cu Biserica Romei.

Prin această „unire” Curtea din Viena încerca să-și consolideze poziția în Transilvania, Biserica Romano-Catolică devenind doar un instrument în realizarea acestui demers. Ținta habsburgilor era mult mai profundă. Trecerea la Biserica Romei însemna implicit îndepărtarea românilor ardeleni de Biserica Ortodoxă, Viena urmărind despărțirea lor de marele întreg ortodox al românilor. Implicațiile actului depășeau cu mult sfera confesionalului și chiar a politicului; ele erau și de natură culturală, unitatea românească fiind grav pusă în pericol.

Tocmai de aceea, Constantin Brâncoveanu, îndemnat de mitropolitul țării, Teodosie, dar și de patriarhul Dositei, a continuat să vină în sprijinul mitropoliei de la Alba Iulia și după acel sinod din iulie 1698, luând în considerare că acel presupus act de unire fusese semnat doar de 33 de protopopi, și nu de Atanasie. Însă privilegiile promise clerului de Curtea de la Viena au fost mult mai atrăgătoare. Așa se face că, în luna septembrie a anului 1700, mitropolitul Atanasie avea să

²¹ George Popoviciu, *Uniunea românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I*, Lugoj, 1901, p. 32.

²² George Popoviciu, *op. cit.*, p. 84.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

convoace un nou sinod la Alba Iulia la care au participat toți protopopii (54) și 163 de preoți ortodocși. După dezbateri de două zile – 5 și 6 septembrie – a fost recunoscut actul de supunere a Bisericii Ortodoxe față de Biserica Romano-Catolică.²³ Într-o scrisoare către patriarhul Adrian al Moscovei, din 8 noiembrie 1700, mitropolitul Teodosie, prezentând situația bisericilor din Transilvania scria: „Si nu atât din partea păgânilor necurați (turcii) întâmpină sfintele lucruri bisericești greutăți, cât din partea papistașilor se fac din toate ținuturile lor siluiri, mari ispite și mari prigoniri ca să-i convertească la sine, la dușmanii dumnezeieștii biserici răsărite-ne; că cu multă durere în inimă și amărăciune a sufletelor noastre și a tot poporul ortodox auzim și înțelegem că sfințelor biserici din Ardeal și altor ortodoxe care trăiesc în Ungaria de sus li se fac multe, nespuse cruzimi și cu toată înșelăciunea și viclenia, iezuiții și alții, ca lupii răpitori ascunși în pieile de oaie se întrec fără încetare și fără de odihnă a amăgi și a seduce poporul și adevărata turmă ortodoxă a lui Hristos.”²⁴ Propaganda pentru unirea bisericii ortodoxe a continuat însă și mai puternic. La 17 martie 1701 era dată cea dintâi diplomă leopoldină prin care se acorda în mod solemn scutiri tuturor românilor ce vor trece la catolicism. Scutirea de toate servituțile feudale pentru preoți, asigurarea de drepturi egale Bisericii Ortodoxe cu cea Catolică precum și înglobarea în „statul catolic” nu numai a clerului, ci și a tuturor laicilor, au constituit avantajele materiale prin care unirea celor două biserici a fost impusă de habsburgi. La 20 martie 1701 Atanasie a semnat și el actul unirii, iar la 25 martie a fost sfințit a doua oară la Viena, de cardinalul Kolonicz ca episcop al românilor uniți²⁵. Totodată s-a angajat să rupă orice legături cu Țara Românească, cu domnul muntean și cu mitropolitul Teodosie. În acest fel o parte a bisericii din Transilvania a ieșit de sub influența calvină fiind înglobată în cea romano-catolică.

Prin această unire, Constantin Brâncoveanu considera că însăși existența poporului român este pusă în pericol. Mitropolia Ortodoxă de Alba Iulia, înființată de Mihai Viteazul, subordonată din punct de vedere ierarhic Mitropoliei Ungrovlahiei a fost desființată în anul 1701, după un secol de existență, în urma acestui act de unire. Tot ceea ce realizase Șerban Vodă în problema apărării credinței românilor de aici se prăbușea. Era nevoie de sprijin material, de cărți pentru a duce această luptă inegală. Dar voievodul muntean nu se da bătut, convins de unitatea de neam și credință care îi lega pe românii de pe versanții Carpaților.

Constantin Brâncoveanu avea un agent în Transilvania pentru a sprijini rezistența românilor de acolo, Pater Ianoș, care, împreună cu Dindar, rudă a lui și

²³ Ștefan Ionescu, *Epoca...*, p. 35.

²⁴ Silviu Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul al XVII-lea*, București, 1912.

²⁵ Ștefan Ionescu, *Epoca...*, p. 36.

Pr. Dr. Ciprian Catană

secretar al domnului muntean, precum și cu David Corbea, ambasadorul de mai târziu al lui Constantin Vodă pe lângă țarul Petru I al Rusiei, au dus o susținută luptă antiunionistă²⁶. Acest Pater Ianoș era un negustor transilvănean bogat, cu multiple legături în Țara Românească, unde deținea și o moșie, la Perișani, în județul Argeș. Dintr-o scrisoare a lui adresată episcopului unit Atanasie, la 13 martie 1701, reiese lupta pe care a dus-o împotriva uniației. El arăta în această scrisoare că unirea s-a făcut de unii preoți în schimbul unor beneficii personale, iar mireni, care erau mai mulți decât preoții, nu au răspuns acestei chemări venite din partea catolicilor²⁷.

Așadar actul unirii a produs o profundă nemulțumire în rândul românilor transilvăneni, mulți dintre ei retrăgându-se la sud de Carpați. Mai mult, românii din Șcheii Brașovului au adresat un memoriu Curții din Viena în care cereau să li se aprobe rămânerea, ca și până acum, „în credința lor cea veche pravoslavnică”²⁸. Aceiași români brașoveni făcuseră cunoscut soborului celui mare, încă din iunie 1700 că rămân fideli credinței ortodoxe. Într-o scrisoare semnată de ei se afirma: „iar noi, numai aceasta care am vrut, aceia vom ține, de beserica Răsăritului noi nu ne vom despărți, căci noi altă lege nu vom lua, nici vom primi măcar ce-ar fi. Iar noi de-am afla pe vreun preot de-ai noștri umblând într-acele lucruri a legii meste-când, unul ca acel preot nu-l vom primi”²⁹. Iar după unire, brașovenii s-au adresat episcopului Atanasie spunându-i că „noi când zicem că nu vom primi unirea, zicem că nu vom primi cele patru puncturi ce despart bisericile una de alta care ar primi acelea iaste cu adevărat papistaș. Aceasta dar, noi nicidecum nu îngăduim, nici primim”³⁰.

Constantin Brâncoveanu se adresa acelorași brașoveni într-o scrisoare trimisă acestora la 5 iulie 1701 în care își exprima bucuria pe care a trăit-o auzind despre atitudinea lor în fața unirii: „M-am bucurat auzind cum că nimic nu v-ați lunecat, nici ați umblat după aceia (cei ce s-au unit cu Roma), ce ați păzit curata lege cea pravoslavnică, care de la părinții și moșii voștri o aveți...; căci cunoaștem că ați făcut lucru cinstit și cuvios, plăcut lui Dumnezeu și oamenilor celor înțelepți, de la care Dumnezeu rugăm să vă întărească și să vă păzească tot în cea strămoșească pravoslavnică lege, să o puteți ține și păzi curată și nesmintită”³¹. Domnul mun-

²⁶ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Brâncoveanu*, Editura Științifică, București, 1969, p. 191.

²⁷ *Ibidem*, p. 192.

²⁸ Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șcheii Brașovului (1700-1783)*, I, Brașov, 1901, p. 29.

²⁹ *Ibidem*, p. 30.

³⁰ *Ibidem*, p. 25-26.

³¹ *Ibidem*, p. 14.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

tean îi asigura totodată pe aceștia că Dumnezeu nu-i va ajuta pe cei ce au lepădat dreapta credință: „Încredințați suntem că Dumnezeu unora ca acestora, cari ocărăsc și nu cinstesc legea întru care s-au pomenit și înaintea lui Dumnezeu s-au făgăduit, cu degrab le va răsplăti, că de multe ori aceasta am văzut, că ce-și lasă legea sa și pofteste la o alta, iau plată de la Dreptul Judecător Dumnezeu”³². Peste doar câțiva ani bravul domn avea să plătească cu viața sa și a celor patru fii ai săi păstrarea credinței în care fusese născut.

El îi asigura pe brașoveni că nu li se poate impune unirea de către Curtea din Viena: „Și de la Curtea împărătească de la Beci (Viena) avem știre, că dumnealui piscupul n-are voie împărătească ca să facă silă oamenilor, fără că numai cei ce vor vrea de voia lor. La această Biserică suntem și noi ctitori, de vreme ce iaste făcută de răposății domni ai acestei țări, ce trebuie să păzească și să urmeze legea, care au ținut până acum și noi iarăși cu ceia ce va fi de pre partea noastră a vă păzi și a vă ajuta, cu ceia ce se va putea, nu vom lipsi”³³.

De asemenea, Brâncoveanu le scrie brașovenilor înștiințându-i despre frumoasa purtare a făgărășenilor care i-au făcut o mare bucurie: „Părinții de la Făgăraș și alți creștini pravoslavnici, iarăși asemenea nimic nu s-au lunecat cu firea, ci și-au păzit cinstea legii sale... măcar că așa li s-au căzut a și face, de vreme ce noi acea sfântă biserică o am ridicat și o am făcut cu acea nădejde că o închinăm prafântăței săborniceștii a răsăritului besearici și că va fi prân puțință preoții și creștinii lăcuiitori de acolo, de acea pravoslavie, să nu se lipsească; și noi iar zicem, cu ceia ce ne va fi prin puțință a-i căuta și a-i păzi nu vom lipsi”³⁴.

Măhnit de semnarea acestui act al unirii, Brâncoveanu s-a adresat chiar împăratului Leopold I deplângând soarta fraților transilvăneni. În acest scop s-a folosit de trecerea prin Țara Românească, în primăvara anului 1702, a ambasadorului englez de la Constantinopol, lordul William Paget, pe care l-a rugat să înmâneze împăratului austriac o scrisoare prin care cerea ca românii din Transilvania să nu fie siliți a se uni cu Biserica Romei. Răspunsul venit de la Viena, prin același emisar, avea să-l descumpănească oarecum pe domnul muntean: „De ce se îngrijește acel principe bun de ceea ce hotărăște împăratul cu privire la religie în țara lui, când împăratul nu l-a întreat niciodată până acum ce face Domnul Valahiei acasă la el în această privință?”³⁵

³² *Ibidem*, p. 15-16.

³³ *Ibidem*, p. 16.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae S. Stephani*, Innsbruck, 1885, p. 354-355, apud Pr. Prof. Ioan Rămureanu, „Constantin Brâncoveanu, priijinitor al Ortodoxiei”, în *BOR*, nr. 9-10/1964, p. 921.

Politica de apărare a românilor transilvăneni nu s-a limitat doar la construcția de biserici, cum era cea din Făgăraș, la înzestrarea lor cu odoare, moșii sau veșminte, ci această politică s-a manifestat și asupra nevoilor culturale ale românilor de peste munți. Încă din anul 1698 domnul muntean a trimis la Bălgrad pe meșterul tipograf Mihail Iștvanovici, ucenic al mitropolitului Țării Românești, Antim Ivireanul, pentru a veni în ajutorul fraților ardeleni cu tipărirea unor cărți didactice sau religioase. Aici, meșterul tipograf a tipărit mai întâi o *Bucoavnă*, care cuprindea și Simbolul credinței, Decalogul, dar și explicarea celor șapte Sfinte Taine. Scopul ei era acela de a instrui tinerele generații transilvănene în spiritul unei culturi românești unitare.

În același an a mai fost tipărită o carte de predici duminicale numită *Evangelhia ca învățătură*, sau *Chiriadromion*, având ca scop ferirea românilor ortodocși de alunecarea de la dreapta credință. Mihail Iștvanovici făcea cunoscut românilor din Transilvania, în prefața acestei cărți adresate mitropolitului Atanasie Anghel, că domnul Țării Românești este „patronașul adevărat al Sfintei Mitropolii de aici din Ardeal și tuturor ce năzuiesc supt a Măriei Sale milă; care nu cu puțin s-au arătat (și pururi se arată) luminătoriu credinței pravoslavnice, întărind-o cu dumnezeieștile cărți, în tot chipul tipărindu-le ... nice sfinției tale nu ți-au trecut cererea ce după pohta Sfinției tale și a cinstului săbor, neîntâmplându-să de această dată neamului nostru românesc aici în Ardeal meșter pentru lucru tipografiei, Măria Sa s-au milostivit pentru dragostea sfintelor biserici a mă trimite pe mine pe slujba Sfinției Tale și sfântului sobor, ca ce ar fi de lipsă sfintelor biserici, prin puțință să se îndestulească”³⁶. În alt loc lămurea pe cititorii ortodocși că el a îndreptat multe locuri, însă nu cu socoteala de a face „strămutare împotriva Sfintei Scripturi, sau în rînduiala dogmelor ce ține și poruncește pravoslavnică Biserica a Răsăritului, sau arătându-se mai iscusită în știință decât cei dintâi”³⁷. Despre tirajul cărților din acea epocă, specialiștii au concluzionat că, în general, în secolul al XVII-lea, fiecare titlu a fost tipărit între 100 și 1000 de exemplare. Însă, un studiu mai recent apreciază, pentru *Chiriadromionul* apărut la Alba Iulia, un tiraj de circa 2000 de exemplare, dovedind importanța sa³⁸. Această carte reprezenta un adevărat monument de unitate spirituală, așa cum observa istoricul Ioan Lupaș: „Fără exagerare se poate spune că, în împrejurările de la sfârșitul secolului al XVII-lea, anevoie ar fi fost posibilă o manifestare, peste orice granițe politice, a ideii de unitate și solidaritate românească în chip mai pregnant și mai pilduitor decât cea concretizată în cuprinsul

³⁶ Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografie românească veche*, I, București, 1944, p. 369-370, apud Pr. prof. Ioan Rămureanu, art. cit., în *BOR*, nr. 9-10/1964, p. 921.

³⁷ *Ibidem*, p. 372.

³⁸ Florin Ducaș, *Vechi cărți românești călătoare*, București, 1987, p. 185.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

importantei tipărituri de la Alba Iulia mitropolitană, patronată de Constantin Brâncoveanu³⁹.

După aceste două tipărituri de la Bălgrad, activitatea tipografică de aici a încetat pentru o jumătate de secol, ceea ce dovedește inaderența românilor ardeleni la catolicism.

De asemenea, cărțile tipărite în Țara Românească în timpul domniei brâncovenești s-au răspândit în toată Transilvania. La Berivoiu Mic, la Recea, la Făgăraș, la Brașov, la Sâmbăta de Sus, dar și în Maramureș, la Strâmtura sau Săpânța, traducerile sau tipăriturile din epoca marelui voievod muntean au fost primite pentru folosul întregilor comunități, dar și pentru întărirea limbii române⁴⁰. Numai catalogul de inventar al cărților aflate în biblioteca bisericii și școlii românești din Șcheii Brașovului (se referă la perioada 1688-1713) enumeră aproximativ 20 de cărți brâncovenești, majoritatea donate chiar de domn însuși: *Biblia rumânească dată de Constantin Băsarabă voievod*, două *Mărgărituri* ale Sfântului Ioan Gură de Aur (tradusă de frații Radu și Șerban Greceanu), *12 Minee tiparnice, foarte cu treabă, date de Măria Sa Constantin voievod*, un *Triod*, un *Penticostar*, un *Apostol rumânesc*⁴¹. Între anii 1712-1713 au fost răspândite în Transilvania 80 de cărți apărute la Târgoviște, tipărite Gheorghe Radovici⁴². Aproape prin toate satele și orașele transilvănene, în biserici sau în casele credincioșilor, limba română câștiga teren, iar pe unele din aceste cărți s-au păstrat prețioase însemnări. Unul dintre românii ardeleni care au venit în Țara Românească pentru a se călugări sau preoți, pe nume Ioasaf, care stătea la mănăstirea Daia, a lăsat pe un *Antologhion*, tipărit la Râmnic, în 1703, o frumoasă notiță. El scrie, în ianuarie 1711, că după moartea lui, cartea „să rămâie fraților mei care se află în Țara Moldovei, popa Petre la Târgu Bacău, alt frate mai mic în Țara Muntenească, lângă București, popa Ursache”⁴³.

Ctitorii și daniile ale lui Constantin Brâncoveanu în Transilvania

În Ardeal, politica brâncovenească de apărare a intereselor românești s-a manifestat și prin ctitoriri, acte care au rămas vii în memoria posterității. Pe lângă biserica de la Făgăraș, despre care am vorbit, s-a mai ridicat și mănăstirea de la

³⁹ Ioan Lupaș, „Cartea românească de învățătură de la 1643, retipărită într-o ediție transilvană la Alba Iulia în 1699”, în *MSM*, nr. 10-12/1957, p. 806, apud Ioan Pătroi, *op. cit.*, p. 385.

⁴⁰ Ștefan Ionescu, *Epoca...*, p. 39.

⁴¹ *Acte, documente și scrisori din Șcheii Brașovului*, ed. de V. Oltean, Editura Minerva, București, 1980, p. 4.

⁴² Au fost identificate în biserici românești din Ardeal: 25 de Liturghiere (1713), 25 de Octoihuri (1713), 3 Catavasiere (1714), 15 Ceasloave (1714) cf. Șt. Ionescu, *Epoca...*, p. 41.

⁴³ Nicolae Iorga, *Studii și documente*, III, p. 169, apud Ștefan Ionescu, *Epoca...*, p. 42.

Pr. Dr. Ciprian Catană

Sâmbăta de Sus. La 50 de ani de la moartea voievodului, când în timpul episcopului Petru Pavel Aron, generalul Bucov a distrus mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei, ctitoria brâncovenească a rămas în picioare⁴⁴.

Au fost reparate biserici și schituri la Recea și Poiana Mărului (cu hramul „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul”)⁴⁵ și care au fost înzestrate cu diverse lucrări tipărite (unele purtând chiar semnătura voievodului de la sud de Carpați), dar și cu alte odoare⁴⁶. Unii meșteri zugravi și iconari de școală brâncovenească au pictat la începutul secolului al XVII-lea lucrări ce se găsesc la bisericile din Olteț (jud. Brașov), Sântandrei (jud. Mureș), Maieri (jud. Alba), Blaj, Șcheii Brașovului, Zagon (jud. Covasna), Poiana Mărului și Ocna Sibiului – veche ctitorie a lui Mihai Viteazul. Această biserică a fost refăcută în întregime cu cheltuiala lui Brâncoveanu⁴⁷. La scurtă vreme după unirea unei părți a românilor cu Biserica Romano-Catolică, episcopul Inochentie Micu solicita pentru pictarea catapetesmei reședinței episcopale de la Blaj pe Ștefan Zugravul din Ocnele Mari pentru a realiza „lucrări frumoase și cuviincioase, precum în Țara Românească, la Cozia sau la Hurezi se află”⁴⁸. Așadar, putem spune că stilul brâncovenesc devenise unul panromânesc, model pentru arta transilvăneană, dezvoltată atât în mediul ortodox, cât și în cel greco-catolic.

Cu siguranță, acestor ctitorii transilvănene binecredinciosul voievod muntean le-a făcut și ceva danii. Acestea nu s-au limitat doar la ctitoriile sale propriu-zise, ci dărnicia lui s-a revărsat și asupra altor lăcașe sfinte dintre Carpați. Am amintit mai-sus de ajutorul acordat Mitropoliei de la Alba Iulia căreia i-a mai dăruit și satul Merișani din județul Argeș. Și străvechea biserică din Șcheii Brașovului, Sfântul Nicolae, a primit din partea domnului muntean danii în bani, cărți de slujbă – între care și cele 12 *Mineie* tipărite în 1698 la Buzău –, veșminte, odoare sau moșii. De aceea, de bună seamă, el, „Io Costandin voievod și gosp(odja) ego Mariica i cead ih” sunt trecuți în pomelnicul cel mare al acestui sfânt locaș⁴⁹. și una din fiicele lui Constantin Brâncoveanu, domnița Ancuța, soția polcovnicului Nicolae Russet din

⁴⁴ Această mănăstire fusese începută de bunicul voievodului, Preda Brâncoveanu și avea ca hram „Adormirea Maicii Domnului”. Cf. Ștefan Meteș, *Mănăstiri românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 88.

⁴⁵ A fost terminată în anul 1707, când Brâncoveanu a ajuns proprietar al acestui sat. Cf. Ioana Cristache-Panaît și Eugenia Greceanu, „Biserici românești din Țara Făgărașului”, în *MA*, nr. 7-8/1971, p. 577.

⁴⁶ Florin Popescu, *Ctitorii brâncovenești*, Editura Sport-Turism, București, 1976, p. 82.

⁴⁷ Pr. N. Șerbănescu, „Constantin Vodă Brâncoveanu domnitorul Țării Românești”, în *BOR*, nr. 8-10/1984, p. 671. Aceeași informație o mai găsim și la Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, „Ajutoarele acordate de Țara Românească bisericii ortodoxe din Transilvania”, în *MO*, nr. 9-12/1960, p. 606.

⁴⁸ M. Porumb, *Zugravi de școală brâncovenească din Transilvania primei jumătăți a secolului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, 1977, p. 415.

⁴⁹ Candid C. Mușlea, *Biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului*, p. 406, apud Pr. N. Șerbănescu, art. cit., în *BOR*, nr. 8-10/1984, p. 674.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

Moldova, înaintea de moartea sa întâmplată la Brașov în ziua de 12 aprilie 1730, la rândul ei, spre pomenirea veșnică a domnului muntean, a dăruit acestei biserici o cunună de aur placată cu diamante. De aceea a fost trecută și ea, alături de soțul și părinții ei, în pomelnicul acestei biserici⁵⁰.

Dintr-un hrisov din data de 15 martie 1699 aflăm despre grija lui Constantin Brâncoveanu față de fâgărășeni și față de biserica zidită de el în această localitate: „Iată dar din agoniseala ceaia ce noă ne iaste dată de la Dumnezeu, de am zidit și am înălțat din temelie această sfântă biserică, care iaste peste munte în Ardeal, în orașul ce se chiamă Făgărașul, și o am înfrumusețat, pre dinăuntru și pre din afar cum să veade, cu ceale ce au fost dentra noastră mică osteneală. Și pre lângă acelea toate am socotit daniia mea, pentru folosul și ajutoriul sfintei bisearici și pentru hrana preoților, carii se vor afla lăcuitori la această sfântă bisearică, de am făcut daniia aceasta milă, ca den vama domnească de la Rucăr și Dragoslavele să ia 50 de taleri. Însă să aib a veni preoții dă acolo de la această sfântă bisearică, carii vor fi trimiți în toți ani la vreme la luna lui Octombrie în 26, la praznicul ce să cheamă Sfân Dimitrie... a luarea această sumă de bani dăplini dă la vameșii carii vor fi de Domnia mea acolo, ispravnici pe vamă însă până vor ținea legea aceasta pravoslavnică. Iar de acreea cumva ar schimba legea și n-ar fi întru a Răsăritului bisearică credință, să fie lipsiți de această milă ce am făcut”⁵¹. Deși domnul luase hotărârea aceasta cu multă înțelepciune, totuși, după ceva timp, această biserică a ajuns în stăpânirea uniților.

Daniile, ctitoriile, cărțile tipărite și donate bisericilor din Ardeal au reprezentat manifestări ale preocupării permanente a domnului Constantin Brâncoveanu de a sprijini ortodoxia din interiorul arcului carpatic care se găsea atunci într-o grea situație, pe de o parte oprimată de Imperiul Habsburgic, iar pe de altă parte suferind asaltul agresiv al prozelitismului calvin și mai ales catolic.

Constantin Brâncoveanu și răscoala curuților

Abia stinse oarecum ecourile actului unirii transilvănenilor cu Biserica Romei, că voievodul muntean era pus în fața unei alte încercări, și anume răscoala curuților, în 1703 începută în Ungaria și care s-a extins repede și în nordul Ardealului. A izbucnit această revoltă în iunie 1703 în localitatea Muncacs, fiind condusă de Francisc Rakoczi II, un posesor bogat de pământuri. Scopul ei era acela de a înlătura dominația habsburgică din Ungaria și de a cuceri libertatea pentru grupurile etnice din Transilvania. La această răscoală aveau să participe și foarte mulți români încântați de perspectiva recăștigării unor privilegii pierdute

⁵⁰ *Ibidem*, p. 406, apud Pr. N. Șerbănescu, art. cit., în *BOR*, nr. 8-10/1984, p. 674.

⁵¹ Ștefan Meteș, *Istoria bisericii românești din Transilvania*, Sibiu, 1935, p. 336.

cu veacuri în urmă. Participarea lor a fost determinată atât din punct de vedere social – fiind o națiune de iobagi –, cât și din punct de vedere religios, deoarece biserica ortodoxă strămoșească fusese obligată să se unească cu cea romano-catolică. Răscoala părea în ochii românilor singura alternativă în fața robirii sociale și religioase. Pe măsură ce răscoala acapara tot mai mult teritoriu, românii, ungurii, secuii și celelalte naționalități se strângeau sub steagurile roșii ale răzvrătiților. Conducătorul răscoalei scria la un moment dat: „Cu greu îți puteai închipui zelul și bucuria ce atrăgeau poporul din toate părțile. Veneau în cete, aducând pâine, carne și alte necesare hranei... Se înrolau în armată. Și, în lipsă de puști, se înarmau cu săbii, furci și secere declarând că vor să trăiască și să moară alături de mine”⁵². Răscoala avea să cuprindă repede întregul teritoriu dintre Carpați și la ea participau nu numai iobagi, ci și orașeni săraci, preoți sau chiar micii nobili din Hațeg sau Maramureș. Românii erau încadrați în detașamente conduse de căpeteniile de-ale lor, printre care Murgu Hațeganu, în Bihor; Gligor Pinteza, supranumit Pinteza Viteazu, în Baia Mare; căpitanul Ciurilă pe Someș; căpitanul Nichita Balica din Turda; Vasile Negru, în Odorhei; Bucur Câmpeanu, în Țara Bârsei; Ștefan Sudrucean, în Alba; colonelul Farcaș Dragu, în Arad⁵³. Așadar, românii luptau într-un număr mare alături de maghiari și acest lucru se explică prin faptul că răscoala nu avea un caracter local, unguresc, ci unul politic, social și religios. Date fiind proporțiile luate de această mișcare populară, a intervenit armata imperială împotriva curuților (în maghiară kuruc=haiduc), cum erau numiți răsculații. Împotriva acestora au intervenit lobonții sau labanții care erau ostași de diverse naționalități, mai ales germani, fideli Imperiului Habsburgic.⁵⁴

Și în această împrejurare Constantin Brâncoveanu a căutat să vină în sprijinul românilor de peste munți, dar atitudinea ce urma a fi luată trebuia să țină seama de două aspecte importante: Tratatul de pace de la Karlovitz, care situa Țara Românească la hotar cu Imperiul Habsburgic, și unirea Bisericii Ortodoxe cu Roma. Era conștient de pericolul pe care îl reprezentau austriecii pentru țara condusă de el. Pe de altă parte, chiar la începutul răscoalei, în 1703, relațiile lui cu Poarta erau destul de rele datorate intrigilor țesute acolo de Alexandru Mavrocordat care urmărea scaunul domniei. La curtea domnească de la București se știa că cei care au împins pe Francisc Rakoczi II la răscoală erau francezii. Ludovic XIV, cel mai puternic rege din Europa la începutul secolului XVIII, urmărea pătrunderea influenței și puterii franceze în Răsăritul Europei, în care avea tot interesul să se iște o răscoală

⁵² „Memoires du prince Francois Rakoczi sur la guerre de Hongrie”, II, la Haye, 1739, p. 33-34 apud Ștefan Ionescu, *Epoca...*, p. 42.

⁵³ C. Daicoviciu și alții, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 231.

⁵⁴ A. Andea, A. Răduțiu, N. Endroiu, *Istoria Transilvaniei*, Editura Științifică, București, 1970, p. 287.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

cât mai puternică împotriva imperialilor, care să provoace o intervenție militară a turcilor. Astfel, Ungaria și Transilvania să reentre sub suzeranitatea otomană, iar francezii să-și pună liniștiți în aplicare politica răsăriteană⁵⁵. La început, voievodul muntean nu s-a amestecat în nicio formă. Dar, după ce răscoala s-a întins rapid în toată Transilvania și la ea participau tot mai mulți români, Brâncoveanu a fost nevoit să-și schimbe această atitudine. Și-a dat seama că trebuie să sprijine atât românii ardeleni, dar, în același timp, să păstreze bunele relații cu Poarta, dar și cu Viena. Însă, cum interesele celor două mari puteri erau total opuse în privința răscoalei, domnul muntean a fost nevoit să practice când o politică de neutralitate, când una de duplicitate. A ajutat pe românii ardeleni în lupta pentru libertate, dar s-a arătat credincios imperialilor, pentru că nu avea cum să știe care va fi finalul răscoalei, și, în același timp, împlinind poruncile marelui vizir. Cert este faptul că și muntenii, și moldovenii au sprijinit cumva această mișcare antihabsburgică acordând locuri pentru refugiu răsculaților curuți. Familiile acestora au găsit adăpost la sud de Carpați, așa cum relatează cronicarul Marcus Fronius: „ei își au soțiile și copiii în Țara Românească”⁵⁶. Același cronicar consemna îngrijorarea că dacă răsculații români din Transilvania vor fi sprijiniți de munteni și moldoveni în contextul războiului antihabsburgic purtat de curuți, ei vor deveni stăpâni ai principatului: „dacă își vor îndrepta privirile la adevăratul război și vor învăța să poarte armele, atunci vor fi foarte de temut că, revenindu-le în inimi virtutea română, să nu se bată pentru stăpânirea Ardealului, dându-le o mână de ajutor atât moldovenii, cât și muntenii”⁵⁷.

Între Constantin Brâncoveanu, principalii lui dregători și Francisc Rakoczi II s-a purtat o corespondență consistentă între anii 1704-1710. În acest interval, dinspre Țara Românească au venit 40 de scrisori către tabăra lui Rakoczi, iar invers aproximativ 30 de scrisori, cerându-se în acestea sprijin politic, diplomatic și militar împotriva habsburgilor⁵⁸. În același timp, Brâncoveanu informa Poarta asupra evoluției situației din Transilvania, încercând să o sensibilizeze pentru a acorda ajutor curuților în lupta împotriva austrieșilor. Stolnicul Constantin Cantacuzino scria: „Dacă ardelenii, ca să scape de austrieși, ar veni să se refugieze pe pământul nostru, urma să-i primim și, după aceea, dacă doreau să se întoarcă la dâșii, să-i ajutăm”⁵⁹.

⁵⁵ Ștefan Ionescu, *Epoca...*, p. 44.

⁵⁶ C. Gollner, P. Abrudan, *Francisc Rakoczi II (1704-1711)*, 1983, p. 138.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 138-139.

⁵⁸ Paul Cernovodeanu, „Primele știri privitoare la insurecția rakocziană în corespondența stolnicului Cantacuzino din anii 1703-1704”, în volumul *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română*, I, București, 1976, p. 79-101.

⁵⁹ C. Gollner, P. Abrudan, *op. cit.*, p. 141.

Cu toată prudența pe care a manifestat-o voievodul muntean față de răsculați, totuși era bănuț de toți cei interesați, fie de imperiali, fie de turci sau francezi, pentru că erau arhicunoscute sentimentele sale față de românii ardeleni, amestecați într-un număr mare în această răscoală. Din relatările contradictorii provenite din acea vreme din diferite surse diplomatice reieșea că Brâncoveanu a practicat o politică foarte nuanțată prin care a urmărit, deopotrivă, să-i ajute pe răsculați, dar să rămână, în același timp, prieten al imperialilor și supus al otomanilor.

Anul 1708 a fost pentru curuți un an al victoriilor pe plan local, însă răscoala era în declin. Au ucis mulți preoți catolici, au răpit pe judele din Feldioara și prădau pretutindeni. Iar Brâncoveanu deși își continua politica de neutralitate, totuși permite trecerea prin Țara Românească a trimisului lui Francisc Rakoczi II, Ianoș Papay, în drum spre Constantinopol prin Ardeal. Ceea ce nu-l va împiedica să păstreze foarte bune relații cu generalul imperial Kriechbaum, căruia îi trimitea periodic vin din podgoriile de la Pitești. Iar împăratul Iosif I primea promisiunea de la domnul muntean că va rămâne în aceste relații și mai departe⁶⁰.

Cât privește relațiile voievodului cu Francisc Rakoczi II au fost mereu corecte și apropiate pentru că aveau interese comune. Când Francisc numește în scaunul episcopal de la Alba Iulia pe Ion Țircă, după alegerea lui ca principe al Transilvaniei, de către Dieta întrunită la Târgu Mureș, se consulta, în prealabil, cu voievodul. De asemenea, reprezentantul principelui la Constantinopol era un boier făgărășean, Ion Talabă, iar solul țarului la Rakoczi era tot un român, om de la curtea lui Brâncoveanu, Teodor Corbea, fratele ceașului David Corbea⁶¹. Această politică de bună vecinătate a voievodului față de conducătorul răzvrătiților are o explicație certă: Constantin Brâncoveanu urmărea înfrângerea habsburgilor pentru că numai în acest mod transilvănenii puteau deveni o națiune liberă într-un stat confederat, așa cum se angajase Francisc Rakoczi II să înfăptuiască prin această revoltă. Împlinirea acestui deziderat era foarte greu de împlinit, însă domnitorul avea datoria morală de a-i ajuta pe românii răsculați pentru că erau frații lui. În același timp, trebuia să fie atent la felul în care evolua această răscoală, pentru a ști ce atitudine trebuie adoptată în fiecare moment spre a nu periclita relațiile bune pe care le avea și cu turcii, și cu austriecii, dar și cu Francisc.

Începând cu anul 1709, avea să se contureze din ce în ce mai clar declinul curuților. În anul 1711, răscoala avea să fie înfrântă definitiv din cauză că înlocuitorul lui Rakoczi, Alexandru Karoly, era preocupat mai mult de salvarea posesiunilor sale decât de realizarea scopurilor răsculaților. El avea să semneze o pace și o împăcare totodată cu imperialii la Satu Mare, în 1711, iar fostul conducător obligat

⁶⁰ C. Giurescu și N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 176.

⁶¹ *Documente Hurmuzaki*, I/1, p. 391-392 apud Ștefan Ionescu, *op. cit.*, p. 53.

Relațiile domnitorului Constantin Brâncoveanu cu ținuturile transilvănene

să părăsească Transilvania, retrăgându-se în Polonia și de aici în Franța unde a stat până în 1717 când, îmbarcat pe o corabie în portul Marsilia, a plecat la Galipoli⁶².

După înfrângerea revoltei s-a revenit la vechea situație socială. Românii de pe malul drept al Mureșului aveau să participe la o nouă răscoală condusă de căpitanul sârb Petre Seghedinaț, ridicat din mijlocul sârbilor colonizați în Ardeal, în regiunea Aiud și Zarand. Dar aceasta avea să se întâmple mai târziu, în anul 1735, sortită și ea eșecului⁶³.

Ca și în alte împrejurări din timpul domniei sale și în cazul răscoalei curuților intuiția voievodului s-a dovedit inspirată. Chiar dacă își dorea foarte mult victoria răzvrătiților, pentru a schimba în bine soarta românilor transilvăneni, el nu a sperat prea mult, dată fiind puterea militară a austrieșilor, dar și a eventualelor complicații externe ce i-ar fi urmat. Dată fiind situația lui și a țării pe care o conducea, cu prezența habsburgilor la graniță și a turcilor lângă Dunăre, voievodul nu putea face mai mult pentru răsculați. I-a sprijinit cât a putut pentru a nu trezi suspiciuni și supărări din partea celor două mari puteri care îi supravegheau toate mișcărilor. Atitudinea lui de neutralitate impusă de conjunctura politică nu micșorează absolut deloc puternica lui conștiință națională, pe care a evidențiat-o ori de câte ori s-a ivit posibilitatea apărării poporului român de pe toate laturile Carpaților.

În decursul întregii sale domnii de 26 de ani, Constantin Brâncoveanu a apărut cu insistență interesele ortodoxiei ardeleni, de pe platforma unității etnice românești. Acest lucru apare foarte clar în lumina ideilor unității, latinității și continuității, care se observă în importante realizări ale mediului cărturăresc din secolul al XVII-lea și începutul celui următor. Misiunea pe care și-o asumase Țara Românească de reconstituire a unității politice a poporului al cărui nume îl purta s-a reflectat prin jurisdicția mitropoliei de la sud de Carpați asupra românilor din Transilvania, prin edificiile de cult, prin cărțile tipărite, prin daniile făcute (satul Merișani) Mitropoliei Transilvaniei, dar și altor biserici din interiorul Carpaților. Toate acestea sunt dovezi ale unei politici pur românești.

În perioada unirii religioase, domnitorul, prin corespondență, prin trimiterea sau primirea unor soli, prin intervenția pe lângă Curtea din Viena pentru ca românii să nu fie siliți a primi această unire, prin colaborarea cu mitropoliții Antim Ivireanul sau Teodosie ai Țării Românești sau Dositei al Ierusalimului, dar și cu patriarhii de Constantinopol și Moscova pentru zădărnicierea acestei acțiuni, prin

⁶² Ștefan Ionescu, *op. cit.*, p. 54.

⁶³ Prof. Dr. Liviu Patachi, „Românii ortodocși în luptă cu catolicismul după 1700”, în *ST*, nr. 3-6/1950, p. 22.

Pr. Dr. Ciprian Catană

lucrări de combatere a propagandei catolice, a devenit factorul principal de apărare a unității românești în acele vremuri de dezbinare. Prin poziția adoptată față de unirea unei părți a românilor transilvăneni cu Biserica Romei, ca și prin politica de extindere a puterii sale asupra Transilvaniei și Moldovei, Constantin Brâncoveanu s-a situat în rândul marilor domnitori români. Chiar dacă nu a năzuit la unificarea tuturor românilor din vechea Dacie, totuși el a avut conștiința existenței poporului român, unul și indivizibil, în cele trei provincii românești și de aceea i-a luat apărarea și a vorbit în numele lui de câte ori i s-a ivit ocazia.

Complexele raporturi cu românii transilvăneni, întreținute în plan teritorial, demografic, economic, cultural, confesional au asigurat domnului muntean un loc distinct în memoria colectivă românească din provincia intracarpatică.

Voievod iscusit, drept-credincios, gospodar, iubitor de cultură și artă, apărător al legii strămoșești și al țării, neglijându-și familia și sacrificând-o pentru credință și neam, Constantin Brâncoveanu a fost și va rămâne o personalitate dintre cele mai de seamă ale trecutului românesc politic, dar mai ales cultural. El simbolizează „epoca de strălucire a spiritului românesc, iar sfârșitul său tragic, suportat cu tărie de suflet adevărat creștinească, adaugă chipului său aureola de martir”⁶⁴.

⁶⁴ Constantin C. Giurescu, *Din trecut*, p. 118.